

KAIP TIRTI TARPTAUTINIUS SANTYKIUS KONSTRUKTYVISTIŠKAI: FILOSOFINIŲ PRIELAUDŲ IR TEORINIŲ NUOSTATŲ ANALIZĖ

DOVILĖ JAKNIŪNAITĖ, EVALDAS NEKRAŠAS

Vienas didžiausių priekaištų konstruktyvizmui tarptautinių santykių disciplinoje yra jo abstraktumas ir nesugebėjimas ką substancyvaus pasakyti apie pasaulio politiką. Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kad konstruktyvizmas nėra tipiška tarptautinių santykių ar užsienio politikos analizės teorija. Konstruktyvizmas tarptautiniuose santykiuose yra tai, ką kiekvienas tyrėjas konstruktyvistas iš jo padaro, remdamasis keliais pamatiniais teiginiais apie socialinės tikrovės analizę. Siekiant parodyti, kaip tarptautinių santykių disciplinoje, atsispiriant nuo pagrindinių konstruktyvistinės socialinio pasaulio analizės principų, formuluojama konstruktyvistinė teorija, pirma, atskleidžiami metateoriniai konstruktyvizmo pagrindai ir problemos, kylančios taikant jas tolesniuose tyrimuose, antra, išskiriami trys pamatiniai konstruktyvizmo kaip metateorijos teiginiai (intersubjektyvus reikšmių konstravimas; idėjų svarba materialiam pasauliui suprasti; veikėjo ir struktūros sąveikos proceso abipusisškumas) ir parodoma, kokią formą jie įgauna ir kaip taikomi konkretesniuose teoriniuose svarstymuose ir tyrimuose.

Dovilė Jakniūnaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentė (el. paštas: dovile.jakniunaite@tspmi.vu.lt).

Evaldas Nekrašas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius, Tarptautinių santykių katedros vedėjas (el. paštas: evaldas.nekrasas@tspmi.vu.lt).

© Dovilė Jakniūnaitė, Evaldas Nekrašas, 2010

Straipsnis įteiktas redakcijai 2010 m. liepos 10 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2010 m. rugpjūčio 16 d.

Ivadas

Konstruktivyvizmas jau senokai nebėra naujiena užsiimantiems tarptautinės ar užsienio politikos tyrimais¹. Paskelbdamas, kad siekia tirti, kaip tarptautinėje politikoje formuojasi reikšmės, normos, taisyklės, institucijos, tapatybės, sistemos ir pan., nes socialinį pasaulį konstruoja patys veikėjai ir savo ruožtu yra jo kuriami, pradėdamas naują „posūkį“ disciplinoje ir negailėdamas kritikos realizmui, konstruktivyvizmas tapo neatsiejama tarptautinių santykių disciplinos dalimi.

Anglosaksiškoje akademinėje tradicijoje sparčiai išpopuliarėjęs paskutiniu XX a. dešimtmečiu, konstruktivyvizmas pretendavo nei daugiau, nei mažiau – sujungti iki tol radikaliai opanavusius vienas kitam požiūrius į tarptautinių santykių analizę². Tačiau netrukus, suvokus, kad tiltų statymas nėra nei tinkama, nei labai prasminga veikla, buvo pereita prie „įprastų“ besiformuojančios paradigminės pozicijos darbų: savo epistemologijos, metodologijos apibrėžčių, pamatinių teiginių formulavimo. Tai pasirodė ne mažiau keblus uždavinys nei bandyti bendram pokalbiui pakviesti racionalizmo ir reflektivyvizmo atstovus³. Požiūriai į tai, kaip reikia konstruoti nau-

¹ Išsamią konstruktivyvizmo tarptautinių santykių disciplinoje apžvalgą galima rasti Price R., Reus-Smit C., „Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism“, *European Journal of International Relations* 4 (3), 1998, p. 259–294.

² Oponuojančios pozicijos vadintos racionalizmu ir reflektivyvizmu, žr. Keohane R. O., „International Institutions: Two Approaches“, *International Studies Quarterly* 32 (4), 1988, p. 379–396. Apie bandymus jas jungti žr. Adler E., „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics“, *European Journal of International Relations* 3 (3), 1997, p. 319–363; Wendt A., „Anarchy is what States Make of It: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization* 46 (2), 1992, p. 391–425; Wendt A., *Social theory of international politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999 (lietuviškai – Wendt A., *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005).

³ Ruggie J. G., „What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 855–885. Price, Reus-Smith. Apie reflektivyvizmo ir racionalizmo perskyrą – Keohane R. O., Wæver O., „Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigm“, Neumann I. B., Wæver O. (eds.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, London and New York: Routledge, 1997, p. 1–40.

ją tarptautinės politikos analizės pagrinda, ėmė skirtis. Nuomonių, argumentų ir „įkvėpėjų“ įvairovė buvo tokia gausi, kad greitai tapo svarbus „konstruktyvizmų klasifikatoriaus“ darbas, kurio pagrindinė užduotis buvo kaip nors sisteminti vis didėjantį konstruktyvistinių darbų skaičių⁴.

Į lietuvišką akademiinių tyrimų tradiciją konstruktyvizmas atėjo daug ramiau ir nuosaikiau, visų pirma bandant pateikti alternatyvias Lietuvos bei Baltijos valstybių saugumo ir užsienio politikos interpretacijas⁵ ar taikant konstruktyvizmo įkvėptus sugrėsminimo analizės principus⁶.

2006 m., svarstant konstruktyvizmo mokyklos Lietuvoje susiformavimo galimybes, buvo padaryta išvada, kad tam kol kas dar labai trūksta ne tik paradigminių diskusijų, bet ir diskusijų tarp konstruktyvistais besivadinančių Lietuvos tyrėjų (ir apskritai diskusijų dėl tarptautinių santykių teorijos reikšmės ir vaidmens suvokiant ir analizuojant pasaulio politikos procesus)⁷. Paskutiniai keleri metai rodo, kad konstruktyvizmas Lietuvoje toli gražu neišsėmė savo galimybių, išlikdamas teorinė prieiga, kuri vilioja savo teikiamomis tarptautinių

⁴ Hopf T., „The Promise of Constructivism in International Relations Theory“, *International Security* 23 (1), 1998, p. 171–200; Price and Reus-Smit; Sterling-Folker J., „Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing, or Recreating“, *International Studies Review* 4 (1), 2002, p. 73–97.

⁵ Žr., pavyzdžiui, Miniotaitė G., „Lithuania's security: Dynamics of perceptions and policy“, Jansson R. (ed.), *Hard and Soft Security in the Baltic Sea*, Stockholm: Olof Palme International Center, 1998, p. 89–100; Miniotaitė G., „Baltic States: In Search of Security and Identity“, *COPRI Working Paper*, 2001; Miniotaitė G., „Convergent Geography and Divergent Identities: A Decade of Transformation in the Baltic States“, *Cambridge Review of International Affairs* 16 (2), 2003, p. 209–222.

⁶ Miniotaitė G., Jakniūnaitė D., „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 3, 2001, p. 21–43; Janeliūnas T., „Gegužės 9-osios problema saugumizavimo teorijos ir komunikacinio saugumo požiūriu“, *Politologija* 2, 2005, p. 3–30; Jurgelevičiūtė D., „Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2007, p. 241–259.

⁷ Plačiau apie konstruktyvistinius bandymus Lietuvoje žr. Jakniūnaitė D., „Constructivist Tradition in Lithuanian International Relations Discipline?“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2005*, Vilnius, 2006, p. 183–199.

santykių analizės alternatyvomis, nedeterministiniu požiūriu į pasaulio sutvarkymą, tačiau painioja savo platumu, negriežtumu bei neapibrėžtumu.

Per pirmuosius dešimt metų nuo pirmojo konstruktyvizmo paminėjimo tarptautinių santykių disciplinos kontekste 1989 m.⁸, konstruktyvizmas tapo nauja disciplinos mada, o vėliau – „normalia“ disciplinos dalimi. Tačiau augant populiarumui kilo daug problemų: atsirado daug kopijuotojų, nesuvokiančių ar nenorinčių gilintis, kodėl yra formuluojamos tam tikros idėjos ar tiriama tam tikru būdu. Pastaroji tendencija tapo tokia ryški, kad Chrisas Brownas ir Kirsten Ainley pareiškė, jog „dešimtajame praeito amžiaus dešimtmetyje nemažai iš esmės empirinių nuostatų besilaikančių tarptautinių santykių tyrinėtojų pasiskelbė konstruktyvistais [...], bet nepakeitė savo darbo metodų bent kiek didesniu mastu ar bent jau tokiau, kad tą pokytį galėtų pastebėti prašalaitis“⁹. 2005 m. JAV atliktas tyrimas atskleidė, kad apie 15 procentų tarptautinių santykių tyrinėtojų save laiko konstruktyvistais, nors dauguma vis dar vadovaujasi (neo)realizmui ir (neo)liberalizmui būdingomis nuostatomis¹⁰.

Tai, kad ir netiesiogiai, rodo, jog konstruktyvizmas yra daugialypis. Jo tapatybės neapibrėžtumas leidžia jį traktuoti ypač įvairiai, taip pat ir metodų prasme. Į akis krinta tai, kad autoriai, vadinantys savo tyrimo prieigą konstruktyvistine, gana dažnai remiasi prielaida, jog visi supranta, ką jie turi mintyje. Paprastai apsiribojama bendriausiais kelių populiariausių konstruktyvistų teiginiais apie tai, kas yra konstruktyvistinis požiūris į socialinio pasaulio tyrimą, tik prabėgomis pristatomas analizės būdas, svarbiausi terminai ir jų ryšiai bei tyrimo dizainas.

⁸ Onuf N. G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, 1989.

⁹ Brown C., Ainley K., *Understanding International Relations*, New York: Palgrave Macmillan, 2009, 4th ed., p. 49.

¹⁰ Peterson S. et al., *Teaching and Research Practices, Views on the Discipline, and Policy Attitudes of International Relations Faculty at U.S. Colleges and Universities*, Williamsburg: College of William and Mary, 2005, p. 1, <<http://mjtier.people.wm.edu/intlpolitics/teaching/surveyreport.pdf>>, 2009 10 12.

Viena iš svarbiausių tokios dalykų padėties priežasčių yra požiūris į konstruktyvizmą kaip į tradicinę tarptautinių santykių teoriją, kuri turi kažką substanyvaus pasakyti apie tarptautinius santykius. Šiame straipsnyje siekiama parodyti, kad konstruktyvizmas nėra tipiška tarptautinių santykių ar užsienio politikos analizės teorija. Konstruktyvizmas tarptautiniuose santykiuose yra tai, ką kiekvienas konstruktyvistas iš jo padaro, remdamasis keliais pamatiniais teiginiais apie socialinės tikrovės analizę (viena vertus, pasirinkdamas tam tikras filosofines, metateorines prielaidas, kita vertus, pasirinkdamas kelis pamatinius socialinės tikrovės analizės principus).

Neturint tikslo pateikti dar vieną konstruktyvizmo apžvalgą¹¹, straipsnyje siekiama parodyti, kaip tarptautinių santykių disciplinoje konstruojama konstruktyvistinė teorija. Siekiant atsakyti į straipsnio antraštėje suformuluotą klausimą, pirma, atskleidžiamas filosofinių / metateorinių konstruktyvizmo pagrindų pobūdis. Antra, išskiriami trys pamatiniai konstruktyvizmo kaip metateorijos teiginiai ir parodoma, kokią formą jie įgauna ir kaip taikomi konkretesniuose teoriniuose svarstymuose ir empiriniuose tyrimuose. Pabaigoje bandoma įvertinti konstruktyvizmo įnašą į tarptautinių santykių discipliną ir pateikti keletą išvadų apie konstruktyvistinio tyrimo tarptautiniuose santykiuose principus.

1. Konstruktyvizmas socialiniuose moksluose

Konstruktyvizmo terminą pirmą kartą pavartojo, regis, Giambattista Vico, 1710 m. rašęs apie tai, kad žinojimas yra konstruojamas, ir teigęs, kad žmogaus protas gali žinoti tik tai, ką jis pats sukūrė. XX a. psichologas Jeanas Piaget ėmėsi tyrinėti, kaip vaikas konstruoja savąjį pasaulio supratimą, ir terminas pradėtas vartoti kognityvi-

¹¹ Žr., pavyzdžiui, Jakniūnaitė, D., *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 37–42; Adler E., „Constructivism and International Relations“, Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A. (eds.), *Handbook of International Relations*, London: Sage, 2002, p. 95–118.

nėje psichologijoje ir edukologijoje, o vėliau ir kituose socialiniuose moksluose¹².

Kalbant apie konstruktyvizmą bene didžiausia painiavą šiandien kelia tai, kad tas pats žodis vartojamas skirtingais mąstymo ir pažinimo lygmenimis. Šiame straipsnyje pasinaudosime Knuto Eriko Jorgenseno pasiūlytu konstruktyvizmo lygmenų skirstymu, kuriame siūloma kalbėti apie: a) filosofinį konstruktyvizmą, diskutuojantį apie būties ir pažinimo ribas; b) metateorinį konstruktyvizmą, aiškinantį bendriausius konstruojamos socialinės tikrovės analizės pagrindus; c) teorinį konstruktyvizmą, formuluojantį tarptautinių santykių analizės principus, ir d) empirinį konstruktyvizmą, kuriam rūpi konkrečių empirinių tarptautinės politikos klausimų analizė¹³. Šioje dalyje, trumpai aptarę filosofinį, daugiausia dėmesio skirsime metateoriniam konstruktyvizmui, antroje dalyje nagrinėsime teorinio konstruktyvizmo teiginius, o empirinio konstruktyvizmo bandymais remsimės kaip pavyzdžiais.

Kalbant apie konstruktyvizmą filosofijoje tenka pripažinti, kad labai retas tyrinėtojas, siekiantis analizuoti tarptautinius santykius konstruktyvistškai, gilinasi į filosofines diskusijas apie pasaulio konstravimą ir ypač retai diskusijos šiuo lygmeniu daro įtaką kitiems konstruktyvizmo lygmenims. Tad šio straipsnio kontekste pakanka atkreipti dėmesį į Ben Ze'evo siūlomą konceptualizaciją, pabrėžiančią, kad svarbu nesupainioti epistemologinių diskusijų apie tai, ar pažinimas yra konstruojamas ir kiek jis priklauso nuo veikėjo „indėlio“, su ontologinėmis diskusijomis apie pažinių objektų egzistavimą. Reikia skirti tris pozicijas: „a) *naivųjį realizmą, teigiantį, kad* veikėjai nei epistemiškai, nei ontologiškai nedaro įtakos aplinkiniam pasauliui; b) *konstruktyvistinį realizmą, tvirtinantį, kad* veikėjai turi epistemi-

¹² Žr. Glaserfeld E., *An Exposition of Constructivism: Why Some Like It Radical*, University of Massachusetts, 1989, <<http://www.oikos.org/constructivism.htm>>, 2009 10 19.

¹³ Jorgensen K. E., „Four Levels and a Discipline“, Fierke K. M., Jorgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 37.

nę, bet ne ontologinę įtaką, tai yra žinojimas yra pagal savo prigimtį konstruojamas, bet pasaulio egzistencija nepriklauso nuo veikėjo egzistavimo; c) *konstruktyvistinį idealizmą*, tikinantį, kad veikėjas daro ir episteminę, ir ontologinę įtaką pažiniam pasauliui.¹⁴

Šis skirstymas suteikia patogų įrankį įvertinti ir lyginti įvairias konkretesnes konstruktyvizmo formas, be to, leidžia pastebėti, kad dauguma konstruktyvistų sąmoningai ar ne, laikosi konstruktyvistinio idealizmo pozicijos, kalbėdami apie socialinio pasaulio ir jo pažinimo konstravimą. Paprastai jie pabrėžia, kad yra esminis skirtumas tarp „grynųjų“ (šiuurkščių, gamtinių) faktų ir socialinių faktų¹⁵. Pirmieji išlieka tikri nepriklausomai nuo žmogaus veiklos, antrieji priklauso nuo socialinių konvencijų. Lietus lyja nepriklausomai nuo to, ar kas nors tai stebi. O popieriaus gabalėlis su S. Dariumi ir S. Girėnu bei skaičiumi dešimt turi tam tikrą vertę ir prasmę tik tuomet, kai žmonės pripažįsta ją turint. Todėl būtų didžiulė klaida sumaišyti šiuos du faktų tipus, nes tai reikštų, kad tam tikras sąlygas ir aplinkybes priimame kaip galutines, būtinias, nors jos buvo mūsų sukurtos ir dėl to gali kisti. Būtent šia prasme mes gyvename „savo pačių susikurtame pasaulyje“¹⁶. Konstruktyvistai socialiniuose moksluose pabrėžia, kad, priskirdami žodžiams tam tikras prasmes, žmonės konstruoja savąjį pasaulio sampratą. Požiūrį į pasaulį individas konstruoja socialiai sąveikaudamas su kitais individualais ir todėl tas požiūris įgyja intersubjektyvų pobūdį.

Kiek aktualesnis tyrėjui konstruktyvistui yra orientavimasis metateorinėse diskusijose. Šioje srityje konstruktyvizmas neatsiejamas nuo socialiniuose moksluose nesiliaujančių pozityvizmo ir postpozityvizmo diskusijų¹⁷. Daug kas būtų linkęs teigti, kad jos nėra labai

¹⁴ Ben Ze'evą cituojamas iš Jorgensen, p. 39. Ben Ze'evas taip pat pažymi, kad logiškai įmanoma ir naivaus idealizmo pozicija, tačiau ji preiziumuoja ontologinę, bet ne epistemologinę priklausomybę, kuri nėra įmanoma.

¹⁵ Skirtis paimta iš Brown, Ainley, p. 49.

¹⁶ Žr. Onuf, 1989.

¹⁷ Žr. Nekrašas E., „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“, *Politologija* 1, 2010, p. 76–97.

vaisingos, tačiau jos davė mažų mažiausiai vieną, nors gal ir nelauktą, rezultatą. Kai kurie pozityvizmo ir postpozityvizmo priešpriešoje išryškėjusių kraštutinių pozicijų siekiantys išvengti socialinių mokslų atstovai pabandė rasti vidurio kelią tarp pozityvizmo ir postpozityvizmo. Kalbant apie kraštutines pozicijas, turimas galvoje, viena vertus, radikalus natūralizmas, kuris nemato skirtumų tarp gamtinės ir socialinės tikrovės prigimties, kita vertus, radikaliai postmodernizmui būdingas grynas reliatyvizmas ir negatyvizmas. Vidurio poziciją tarp jų bandantys užimti tyrėjai paprastai save vadina konstruktyvistais.

Konstruktyvistiniam požiūriui socialiniuose moksluose išplisti labai padėjo Peterio Bergerio ir Thomaso Luckmanno knyga *Socialinis tikrovės konstravimas*¹⁸. Šie žinojimo sociologijos atstovai savo veikalą rašė kaip žinojimo sociologijos traktatą¹⁹. Žinojimo sociologijoje randa atgarsį visai sociologijai reikšmingų mąstytojų Émilio Durkheimo ir Maxo Weberio idėjos, taip pat Alfredo Schutzo mintys. Galbūt todėl P. Bergeriui ir T. Luckmannui pavyko, nors į didelį originalumą jie ir nepretendavo, užimti poziciją socialinės tikrovės prigimties atžvilgiu, kuri pasirodė patraukli kai kuriems netrukus išsiliepsnojusio pozityvistų ir postpozityvistų ginčo dalyviams ar stebėtojams.

Jie nesivelia (kaip, beje, ir pozityvistai) į filosofinį ginčą dėl (socialinės) tikrovės ontologinio statuso (t. y. realumo) ir apsiriboja pastaba, kad pakanka apibrėžti tikrumą „kaip savybę, būdingą reiškiniams, kuriuos pripažįstame turint nuo mūsų valiojimo nepriklausomą būti (jie negali išnykti mūsų pageidavimu)“²⁰. Šia prasme visuomenė, jų požiūriu, yra objektyvi, nes, gerai tai ar blogai, ji tikrai negali išnykti mums vos tik to panorėjus. Kita vertus, visuomenę galima laikyti ir subjektyvia tikrove, nes mūsų vaizdiniai ir idėjos yra socialiai

¹⁸ Berger P. L., Luckmann T., *Socialinis tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999 [1966].

¹⁹ P. Bergerio ir T. Luckmanno knygos paantraštė yra „Žinojimo sociologijos traktatas“.

²⁰ Berger ir Luckmann, p. 11.

reikšmingi. Šiuo požiūriu visuomenė yra nuolatinis eksternalizacijos, objektyvacijos ir internalizacijos procesas²¹. Kitaip tariant, galėtume pasakyti, kad socialiniame gyvenime nuolat realizuojame idėjas, verčiame jas objektyvia tikrove, o šią, savo ruožtu, subjektyviai išisąmoniname. Tarptautinių santykių disciplinos atstovai-konstruktivistai dažniausiai irgi laikosi panašios pozicijos: „žmonių pasaulis nėra tiesiog duotybė ir / ar natūralus, bet, priešingai – žmonių pasaulis yra tam tikras kūrinys, jis yra ‘konstruojamas’ pačių veikėjų veiksmis“²².

Aišku, kad P. Bergeris ir T. Luckmannas nemano, jog socialinės tikrovės prigimtis tokia pati, kaip ir gamtinės, – juk gamtinėje tikrovėje (nedalyvaujant žmogui) eksternalizacijos ir objektyvacijos procesas nevyksta. Bet tai visai nereiškia, kad jos negalima pažinti ta prasme, kuria žinojimą supranta pozityvistai. Juk žinojimą jie apibrėžia „kaip įsitikinimą, kad reiškiniai yra tikri ir kad jie turi specifinių bruožų“²³. Tokį įsitikinimą taip pat galime įgyti iškelę hipotezę ir ją patikrinę.

Socialinę tikrovę kuria ištisos žmonių kartos, ji nėra paprastai rekonstruojama ar dekonstruojama, kaip kartais linkę teigti į ją šiek tiek iš aukšto žvelgiantys radikalesni postmodernūs tyrėjai, nuolat kuriamu tekstu laikydami čia ir dabar kuriamą tikrovę. Visi socialinės tikrovės pažinimo rezultatai gali būti ir turi būti intersubjektyviai patikrinami. Ir, aišku, jais būtina remtis, kad socialinės reformos, kuriomis siekiama įgyvendinti vienus ar kitus teisingumo, lygybės, laisvės, demokratijos ar gerovės idealus, būtų iš tikrųjų įgyvendintos, o ne liktų vien svajotojo vizijos.

Konstruktvizmo nuostatų įvairiausiuose socialiniuose moksluose, o ne vien tik žinojimo sociologijoje besilaikantys tyrinėtojai kaip tik ir remiasi P. Bergerio ir T. Luckmanno įtikinamai išdėstyta,

²¹ Ten pat, p. 163.

²² Kratochwil F., „Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study“, Fierke K. M., Jorgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 16–17.

²³ Berger, Luckmann, p. 11.

nors jokiu būdu ne atrasta nuostata, kad socialinė tikrovė yra konstruojama ir ją galima pažinti įprastine to žodžio prasme. Dar galima pridurti, kad socialinė tikrovė yra kuriama, bet ir kūrinis, ne vien tik jų kūrimo sąlygas, galima pažinti. Netgi vertybes ir subjektyvias žmonių nuomones galima tirti ir pozityvistiniais metodais.

Taigi pareiškus, kad socialinė tikrovė sukonstruota, nėra būtina tuoj pat pulsti kurti naują jos tyrimo metodologiją, nes socialinę tikrovę galima toliau tyrinėti remiantis tais pačiais jau seniai taikomais metodais. Pozityvistai niekada netvirtino, kad socialinė tikrovė *nėra* konstruojama. Metodologinis natūralizmas buvo vien tik jų metodologijos nuostata. Jie neteigė, kad socialinė tikrovė nesiskiria nuo gamtinės. Bet tų tikrovių skirtumai, jų nuomone, nėra tokie dideli, kad ir vienos, ir kitos nebūtų galima tyrinėti remiantis tais pačiais ar panašiais metodais. Sukonstruotą socialinę tikrovę galima tyrinėti taip pat, kaip ir gamtinę. Auguste'o Comte'o požiūriu, tris proto raidos stadijas atitinka trys visuomenės raidos stadijos būtent todėl, kad visuomenės raidą lemia proto raida. Mąstantis protas yra ir kuriantis protas, o kuria jis ir socialinę tikrovę. P. Bergeris ir T. Luckmannas galėtų pasakyti, kad A. Comte'as aiškiai supranta, jog mūsų idėjos yra eksternalizuojamos ir objektyvizuojamos. Taigi šiuo klausimu A. Comte'as, kaip, beje, ir Johnas Stuartas Millis, laikėsi iš esmės tų pačių nuostatų, kaip ir dabartiniai konstruktyvistai²⁴.

Tačiau jei konstruktyvizmą traktuotume tik kaip požiūrį, kurio atstovai *nuolat* pabrėžia, jog socialinė tikrovė yra konstruojama, bet nekelia naujų jos tyrimo klausimų ir neieško naujų jų sprendimo būdų, jį iš tiesų beliktų laikyti mada, mažai ką duodančia gilesniam tos tikrovės supratimui. Vis dėlto konstruktyvistų tikslai, atrodo, yra ambicingesni. Jie siekia ne tik atkreipti dėmesį į socialinės tikrovės, jos faktų konstruojamumą, bet ir atskleisti to konstravimo mechanizmus. Taip, viena vertus, norima padidinti socialinio pasaulio su-

²⁴ Žr. Nekrašas E., *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 380–384.

vokimo refleksyvumą ir, kita vertus, spręsti anksčiau nenagrinėtas, bet svarbias, su tikrovės socialiniu konstravimu susijusias problemas. Kitoje dalyje panagrinėsime, kaip šių tikslų siekiama tarptautinių santykių disciplinoje.

2. Tarptautinių santykių konstruktyvistinės analizės nuostatos

Konstruktyvistinis požiūris į tarptautinius santykius, kad „tarptautinė politika nėra objektyvi, materialiai tikrovė, ji yra intersubjektyvi, arba socialinė, tikrovė, ją kuria veikėjų veiksmai ir tapatybės, kuriems savo ruožtu daro įtaką normos, idėjos, sąveikos ir struktūra“²⁵, mažai tesiskiria nuo kituose socialiniuose moksluose formuluojamų pamatinių konstruktyvistinių teiginių. Taip suprantamas konstruktyvizmas yra teiginių apie socialinį pasaulį, jo pažinimo galimybes bei bendruosius analizės principus sistema. Remdamiesi ja tyrinėtojai gali pasirinkti vieną ar kitą tyrimo kryptį ir būdą.

Jie tai ir darė rinkdamiesi vieną iš alternatyvų, todėl ilgą laiką konstruktyvizmui priekaištauta, kad tarp gausybės jo formų sunku rasti „tikrąją“ konstruktyvistinę tarptautinių santykių teoriją²⁶. Konstruktyvizmas dažnai kaltinamas ir tuo, kad, nors teoriškai gana sėkmingai plėtojamas, jo atstovai skiria aiškiai per mažai dėmesio tarptautinių santykių konstruktyvistiniams empiriniams tyrimams.

Vis dėlto skirtis tarp teorinio ir empirinio konstruktyvizmo, kurią neseniai aptarėme, nors ir yra naudinga, neleidžia iki galo suvokti konstruktyvizmo vietos disciplinoje. Juk svarbu ne tik argumentuoti ir nuodugnai ištirti pasirinktą problemą, bet kartu pateikti ir savo požiūrį į tai, kaip, kas ir kodėl yra tiriama. Taigi, atrodo, nuolat patenkama į keistoką ratą, kuriame ir gimsta įvairiausi konstruktyvizmo variantai. Kaip vyksta konstruktyvistinių idėjų adaptavimas išsikel-

²⁵ Jakniūnaitė, 2007, p. 43.

²⁶ Žr., pavyzdžiui, Hopf.

tiems klausimams spręsti ir kokie gaunami to rezultatai, ir kelia didžiausią intriga.

Pabrėžus, kad konstruktyvizmą domina socialinės reikšmės, priskiriamos objektams ir praktikoms, galima išskirti tris esminius konstruktyvizmo teiginius, kurių sukonkretinimas yra bandymų tarptautinių santykių analizę atlikti konstruktyvistiškai pagrindas: 1) reikšmės yra konstruojamos intersubjektyviai; 2) idėjos yra svarbios materialiam pasauliui suprasti; 3) vyksta abipusė veikėjo ir struktūros sąveika²⁷.

Prieš pereinant prie šių teiginių analizės, reikia atkreipti dėmesį į tris dalykus. Pirma, tai yra bendri teiginiai, su kuriais sutiktų dauguma konstruktyvistų. Šioje dalyje siekiama parodyti, kaip atskiri tyrėjai juos išplėtoja ir kokius renkasi analizės būdus. Atrenkant pavyzdžius siekta, kad jie leistų suvokti, kokius pagrindinius žingsnius tyrinėtojiui paprastai tenka daryti.

Antra, šie teiginiai yra tarpusavyje susiję ir dažnai tyrime remiamasi jais visais. Tačiau aiškumo dėlei šio skyriaus poskyriuose siekime išryškinti, kaip konkretinamas, adaptuojamas ir tobulinamas vienas ar kitas konstruktyvizmo teiginys.

Trečia, konstruktyvistinę tarptautinių santykių tradiciją aptarti neįmanoma be Alexanderio Wendto²⁸. Jis suformulavo daugumą tarptautinės politikos analizės principų, kuriais dažniausiai remiasi konstruktyvistinius tyrimus darantys tyrėjai, ir paskatino kitaip pažvelgti į anarchijos, saugumo ir tapatybės klausimus. Nors šis autorius ir negali pretenduoti į konstruktyvizmo apibrėžimo monopolį, jis yra puikus atspirties taškas siekiant suprasti konstruktyvistinio mąstymo ypatybes, posūkius bei analizės galimybes. Jis taip pat yra ir la-

²⁷ Panašius konstruktyvizmo bruožus išskiria dauguma jo komentatorių: žr., pavyzdžiui: Adler, 1998; Adler, 2002; Hopf, Rungie, 1998; Jackson R. J., Sørensen, G., *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 161–177.

²⁸ Žr. ypač Wendt, 1992 ir Wendt, 2005 [1999].

biausiai konstruktyvistų kritikuojamas konstruktyvistas²⁹, nubrėžęs, kaip daug kam atrodo, pernelyg siauras ir griežtas konstruktyvizmo ribas, kurias esą būtina plėsti ir keisti. A. Wendtas ir jo kritikai bei „tobulintojai“ leidžia išplėtoti atsakymą į pavadiniame iškelto klausimą, ką reiškia konstruktyvistiškai analizuoti tarptautinius santykius, ir suprasti, kodėl teigiame, kad konstruktyvizmas yra tai, „ką iš jo padaro“ kiekvienas tyrėjas konstruktyvistas.

2.1. Socialinis nacionalinių interesų sąvokos konstravimas

Turbūt pagrindinis socialinio konstruktyvizmo postulatą – kad reikšmės ar prasmės atsiranda socialinių sąveikų procese, tai yra „žmonės objektų, tarp jų ir veikėjų, atžvilgiu elgiasi remdamiesi prasmėmis, kurias tie objektai jiems turi“³⁰. Tarptautinių santykių teorijoje ši tezė gali būti perteikta dabar jau žinomiausiu tarptautiniuose santykiuose konstruktyvistiniu teiginiu: „anarchija yra tai, ką valstybės iš jos padaro“³¹, kuriuo iš esmės ir yra tvirtinama, kad „tarptautinę sistemą sukuria veikėjų sąveika, o ji pati neturi jokių ‘prigimtinių’ bruožų.“³² Nemanoma, kad sąvokos, apibūdinančios socialinį pasaulį, turi nekintančią ir aišką reikšmę. Sąvokų reikšmės skiriasi ir laikui bėgant bei skirtingose vietose priklauso nuo veikėjų sąveikų, diskurso, esamų praktikų ir normų. Kadangi socialines reikšmes ir reiškinius esame linkę priimti kaip savaime suprantamus, aiškius ir daugiau ar mažiau stabilius, tai vienas iš svarbių uždavinių, kuriuos kelia tyrėjai konstruktyvistai, yra atskleisti, kaip tos sąvokos konstruojamos.

Taip anarchiją bando analizuoti A. Wendtas, siekdamas parodyti, kad ši pamatinė tarptautinę sistemą apibūdinanti sąvoka valstybių

²⁹ Žr. forumą, skirtą Wendtui, žurnale *Review of International Studies* 30 (2), 2004.

³⁰ Wendt, 1992, p. 396–397.

³¹ Wendt, 1992.

³² Jakniūnaitė D., „Alexanderio Wendt'o iššūkis tarptautinių santykių teorijai“, *Politologija* 40 (4), 2005, p. 79.

praktikoje turi daug įvairesnių reikšmių, nei nurodo tradicinės tarptautinių santykių teorijos. Jis ragina tarptautinių santykių discipliną atsisakyti determinizmo, nes joje realizmas neatsiejamas nuo nuostatos anarchiją kaltinti dėl konfliktinio tarptautinių santykių pobūdžio, o tarptautinės visuomenės teorija ir liberalizmas – nuo nuostatos anarchijoje išvelgti galimybes bendradarbiauti. A. Wendtas teigia, kad tarptautinės anarchijos poveikis nebūtinai yra toks prognozuojamas, kaip numato minėtos teorijos. Anarchija neturi būti vienokia ar kitokia, tiesiog nėra vienos anarchijos „prigimties“: „[a]narchija niekam nėra struktūrinė priežastis. Kas iš tiesų svarbu, tai socialinė struktūra, kurios atžvilgiu anarchijos labai skiriasi. Draugų anarchija skiriasi nuo priešų, o kliovimasis savo jėgomis labai skiriasi nuo kolektyvinio saugumo, ir visa tai lemia vienokia ar kitokia bendro žinojimo struktūra.“³³

A. Wendto anarchijos analizėje įdomiausia yra idėja apie tris tarptautinės anarchijos kultūras – Hobbeso, Locke'o ir Kanto, kurios siejamos su trimis skirtingais valstybių vaidmenimis – priešo, varžovo ir draugo. Anarchinių sistemų struktūra ir pobūdis priklauso nuo to, kuris iš minėtų valstybių vaidmenų vyrauja tose sistemose. Hobsinė logika – tai „visų karo prieš visus“ logika. Locke'o logika, kuri siejama su dabartine tarptautine sistema, – tai „gyvenk ir leisk kitam gyventi“ logika. Čia suverenios valstybės suvokiamos kaip konkuruojančios, bet turinčios tam tikras teises ir gerbtinas. Kantinė anarchijos struktūra, pasukus prie kurios, anot A. Wendto, jau nebėra kelio atgal – tai „amžinosios taikos“ logika, kai tikimasi visas problemas spręsti taikiai, o prireikus veikti kaip komandai. Kantinę logiką dabar demonstruojanti transatlantinė sąjunga³⁴.

Taigi šis autorius siekė parodyti analitinių ir teorinių sąvokų ne-lankstumą ir analizavo visų pirma pačios disciplinos kalbą. Todėl jo

³³ Wendt A., „Constructing International Politics“, *International Security* 20 (1), 1995, p. 78.

³⁴ Žr. Jakniūnaitė, 2005.

atliekama analizė yra labiau dedukcinė bei hipotetinė, jis nedaro empirinių tyrimų, kad atskleistų konstravimo procesą ir mechanizmus. Jam reikšmės formuojasi per valstybių sąveikas (veiksmus ir atsakus į veiksmus) ir jis iš esmės analizuoja vien sąveikos rezultatą, neanalizuodamas reikšmių kūrimosi proceso.

Kaip gali būti atliekama tokio *proceso* analizė, rodo Jutta Weldes, tyrinėdama JAV nacionalinio intereso konstravimą šaltojo karo laikotarpiu³⁵. Nacionalinis interesas – esminė tarptautinių santykių sąvoka, kuria valstybių vadovai apibrėžia valstybės tikslus ir pagrindžia bei pateisina jos užsienio politiką. Nemaža tyrėjų, nepriskiriančių savęs konstruktyvizmui, sutiktų, kad nacionaliniai interesai susiję su idėjomis apie priešus (taigi jie remiasi aplinkinio pasaulio interpretacija), tačiau dėl praktikos daro prielaidą, kad valstybės interesus nulemia jos geografinė padėtis ir turimi ištekliai bei gebėjimai.

J. Weldes pabrėžia (tą padarytų ne vienas konstruktyvistas), kad intereso formavimosi pagrindas yra socialinis, mat naują užsienio politiką, taigi ir nacionalinio intereso sąvoką, formuoja esamos vyraujančios idėjos ir santykis su ankstesniais įvykiais. Remiantis jomis yra aprašoma konkreiti situacija, apibrėžiamos problemos, įprasminama veikla. J. Weldes analizės logiką atspindi jos atsakymai į klausimus kas, kodėl ir kaip konstruoja.

Kas juos konstruoja? Svarbiausios užsienio politikos sąvokos konstravimas vyksta valdžios institucijose ir „per praktikas, kurias vadiname valstybe“³⁶. Valstybinės valdžios postų turėtojai, pasak J. Weldes, ir yra pagrindiniai nacionalinių interesų diskurso kūrėjai (žinoma, tai, kurios įstaigos ir kurie asmenys yra svarbiausi ar lemiantys, priklauso nuo valstybės sandaros). Reikšmės konstruojamos platesniame bendrų tos visuomenės reikšmių ir patirčių kontekste.

³⁵ Weldes J., „Constructing national interests“, *European Journal of International Relations* 2 (3), 1996, p. 275–318; Weldes J., *Constructing national interests: the United States and the Cuban missile crisis*, University of Minnesota Press, 1999.

³⁶ Weldes, 1996, p. 280.

Šioje erdvėje paskui taip pat bendrai suvokiama, kas laikoma nacionaliniu interesu. Kodėl tai vyksta? Reikšmės konstruojamos tam, kad valstybė pajėgtų veikti. Kad ji galėtų ir gebėtų priimti sprendimus, būtina interpretuoti konkrečias situacijas, o tam reikia įrankių, kuriuos suteikia esami bendri (intersubjektyvūs) suvokimai ir bendras žinojimas.

Atsakymą į trečiąjį klausimą – kaip konstruojama – reikia pradėti nuo pastebėjimo, kad yra gausybė kultūrinių ir lingvistinių išteklių, iš kurių valstybės atstovai gali kurti reprezentacijas. Jose reprezentuojami visų pirma kiti objektai / veikėjai, kurie gali būti ir pati valstybė, kitos valstybės, valstybės sprendimų priėmėjai, nevalstybiniai veikėjai, socialiniai judėjimai, vidinės auditorijos ir t. t. Kiekvienam šių veikėjų yra priskiriama tam tikra tapatybė, kartais pateikiant tikslas ir aiškias charakteristikas, kartais neapibrėžtas ir painias (pvz., priešiškas, taikingas, agresyvus, lyderis ir pan). J. Weldes atvejo tyrimas parodė, kad šaltojo karo metu JAV paprastai save suvokė kaip atliekančias (ir priskirtą, ir prisiimtą) globalios lyderės vaidmenį, o „kitais“ laikė ir „agresyvų Kremlių, ir jo marionetes, nestabilias neišsivysčiusias valstybes, draugiškus diktatorius, laisvę mylinčius sąjungininkus ir necivilizuotus teroristus“³⁷.

Identifikavus tokias reprezentacijas, kitas žingsnis – nustatyti ir paaiškinti santykius tarp tų veikėjų. Šie paaiškinimai vadinami tariamomis (*quasi*) priežastimis, kuriomis grindžiami elgesio motyvai. Priežastys laikomos tariamomis, nes yra svarbios ne todėl, kad yra tikslios, o todėl, kad turi galią tam tikrą nuostatą ar veiksmą padaryti tikėtinesnį, nurodantį, ką ginti, o ko ne. Štai šaltojo karo metais gerai žinoma „domino teorija“ teigė, kad mažai valstybei tapus komunizmo auka, kitos seks paskui. Būtent tokia logika, anot Weldes, skatino JAV įsitraukti į pokolonijinius karus, taip pat į Vietnamo karą:

JAV pokarinėje užsienio politikoje [...] šaltojo karo reprezentacijos konstravo realybę, kurioje ‘mes’ (JAV) buvo Antrojo pasaulinio karo

³⁷ Weldes, 1996, p. 282.

‘nugalėtojai’, kur JAV ‘nešė laisvojo pasaulio lyderystės našta’ ir privalėjo ginti ‘demokratiją’ ir ‘laisvę’. Tai buvo realybė, kurioje Jungtinėms Valstijoms kėlė grėsmę – psichologinę, politinę ir karinę – ‘totalitarinės’ Tarybų Sąjungos ‘ekspansija’ bei ‘agresija’ ir ‘tarptautinis komunistinis judėjimas’, kurį ši palaikė. Tai buvo ta realybė, kurioje JAV nacionalinis interesas buvo ‘išlaikyti stipriosios pozicijas kad [...] sustabdytų mirtiną grėsmę ‘savo gyvenimo būdui’. Taigi ortodoksinė JAV tarptautinės politikos reprezentacija [...] papildė abstrakčią nacionalinių interesų koncepciją. Remdamasi realistiniais išlikimo ir galios terminais, ji pateikė tikslesnį vaizdą to, ką reikia ginti, nuo kokios grėsmės ir kaip.³⁸

J. Weldes įsitikinimu, taip formuluojant tarptautinių santykių pasaulio viziją šios ir panašios JAV reprezentacijos jau pačios savaime apibrėžė jos nacionalinius interesus. Nes tapatybė, kaip teigė ir A. Wendtas, yra intereso pagrindas³⁹. Suvokus tam tikro subjekto tapatybę, galima apibūdinti ir jo interesus, o interesai nesiformuoja automatiškai ir objektyviai iš materialių aplinkos sąlygų. Galima net teigti, kad, apibrėžus tapatybes, tam tikrų įvykių kryptis tampa „savaiame suprantama“. Taigi analizuojant nacionalinių valstybės interesų konstravimą klausiamo ne to, kodėl tam tikras veiksmas bus pasirinktas, bet kaip tapo įmanoma ir priimtina valstybės pareigūnams suprasti nacionalinius interesus tam tikru būdu ir kaip šis procesas lėmė valstybės užsienio politikos pobūdį.

2.2. Idėjos ir materialūs veiksniai saugumo studijose

Konstruktivyvizmas ypač kritikuoja tarptautinių santykių disciplinoje populiarią nuostatą materialiąsias valstybių gyvavimo sąlygas traktuoti kaip objektyvias ir nulemiančias valstybių veiksmus pasaulinėje politikoje. Reikia pradėti nuo to, kad „materialus pasaulis yra

³⁸ Ibid., p. 283.

³⁹ Wendt, 1992, p. 398.

neapibrėžtas ir interpretuojamas platesniame reikšmių kontekste⁴⁰. Pasak A. Wendto, vienas iš pamatinių konstruktyvizmo principų yra teiginys, kad žmonių bendradarbiavimo struktūras (angl. *structures of human association*) daugiausia lemia idėjų bendrumas, o ne materialūs veiksniai⁴¹. Tarptautinės politikos veikėjų tapatybės, interesai, net gebėjimai formuojasi ir yra formuojami per idėjines struktūras, kurios ne tiesiog riboja elgesį, bet lemia ir mūsų suvokimus. Šis principas išreiškia „idealistinį“ požiūrį į visuomeninį gyvenimą, o pabrėždamas idėjų bendrumą, yra ir „socialinis“, t. y. priešingas „materialistiniam“ požiūriui, besiremiančiam biologija, technologija ar aplinka.

Tiesa, tai nereiškia, kad materialių veiksmų nėra paisoma. A. Wendtas teigia, kad idėjos vaidina lemiamą vaidmenį, tačiau kartu daro išlygas, pripažindamas, kad „šurkštūs“ faktai taip pat daro įtaką pasaulinei politikai⁴². Iš tiesų yra svarbu, kokiais materialiniais pajėgumais, technologijomis veikėjai disponuoja, kokioje geografinėje vietoje jie yra ir kokių gamtos išteklių turi⁴³. Kita vertus, reikia „išlaisvinti galią ir interesą nuo materializmo, parodyti, kad jų turinys ir reikšmė yra nulemti idėjų ir kultūros“⁴⁴. A. Wendtas užima nuosaikią vidurio poziciją, kurios stiprioji pusė ir yra būtent idealių ir materialių socialinio gyvenimo veiksmų sąveikos analizė.

Kadangi materialūs veiksniai nėra konstruojami vien tik per socialines reikšmes, jų atmesti nederėtų. Bet materialūs veiksniai patys savaime mažai ką gali paaiškinti. Ar valstybės konkuruos, ar draugaus, priklausys nuo jų bendrų žinojimo struktūrų. Štai, pavyzdžiui, Nina Tannenwald atkreipia dėmesį, kad, pasibaigus šaltajam karui, JAV ėmė visiškai kitaip traktuoti Tarybų Sąjungos branduolinį ginklą,

⁴⁰ Tannenwald N., „Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda“, *Journal of Cold War Studies* 7 (2), 2005, p. 19.

⁴¹ Wendt, 1999, p. 1.

⁴² Žr. Wendt, 1999, 3 skyrių.

⁴³ Ibid., p. 110.

⁴⁴ Wendt, 2005 [1999], p. 393.

nors kaip materialus objektas (ar objektai) jis menkai tepakito. Su-
pratus, kad šaltasis karas nebuvo tik vienos ideologijos sunaikinimas,
bet visos tarptautinės idėjinės ir socialinės struktūros transformacija,
galima parodyti, kad pasikeitė ne tik vyraujančių idėjų rinkinys, bet
ir sistemos konstitutyvinės normos bei taisyklės, veikėjų praktikos, o
kartu ir materialių veiksmų vertinimas⁴⁵.

Įtampa tarp idėjų ir materialių veiksmų ypač ryški diskusijose dėl
valstybės saugumo. Aktualiausias klausimas analizuojant valstybės
saugumo politiką yra grėsmių valstybei lygio ir realumo įvertinimas.
Tačiau konstruktyvistinė sugrėsminimo analizės tradicija kelia kitokią
klausimą ir siūlo analizuoti ne tiek grėsmes, kiek diskusijas dėl jų⁴⁶.
Iš tiesų šiuoiaikiniame pasaulyje kalbama vis apie daugiau saugumo
problemų: mat dauguma senųjų problemų daugeliui lieka aktualios,
tačiau atrandama ir daug naujų (pvz., nevaldoma migracija, kiberne-
tinės grėsmės, aplinkosauga ir kt.). Visada galima klausti, kiek tas il-
gėjantis grėsmių sąrašas atitinka tikrovę, tačiau sugrėsminimo anali-
tikų tikslas yra pakeisti klausimą ir klausti, kaip saugumo problemos
tampa tokios ir tirti pačias diskusijas apie saugumo problemas.

Diskusijos dėl saugumo problemų atskleidžia, kokias grėsmes
tam tikra visuomenė, valstybė pripažįsta kaip objektyviai egzistuo-
jančias ir kaip išskiria savo saugumo politikos prioritetus. Kaip pažy-
mi Viačeslavas Morozovas, „galima pateikti labai daug argumentų,
kodėl NATO plėtra nekelia grėsmės Rusijai, tačiau pats faktas, kad ši
plėtra Rusijoje interpretuojama kaip grėsmė, rodo, kad Vakarų kaip
geopolitinio priešininko įvaizdžio kūrimo procesas tebevyksta“⁴⁷. Ir
tęsdamas toliau teikia, kad grėsmių socialinio konstravimo analizė

⁴⁵ Tannenwald, 2005, p. 19.

⁴⁶ Buzan B., Wæver O., Wilde J. D., *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, 1998; bei Wæver O., „Securitization and Desecuritization“, Lipschutz R. D. (ed.), *On security*, Columbia University Press, 1995, p. 46-86. Apie saugumo studijų kontekstą ir sugrėsminimo mokyklos susiformavimą – žr. Miniutaitė, Jakniūnaitė.

⁴⁷ Морозов В., *Россия и другие: Идентичность и границы политического сообщества*, Москва: Новое литературное обозрение, 2009, с. 213.

„leidžia tiksliau įvertinti konkrečios visuomenės socialinę dinamiką ir jos santykį su išoriniu pasauliu“⁴⁸.

Įvardyti kažką kaip saugumo problemą – vadinasi, atlikti tam tikrą politinį veiksmą. Šis įvardijimas apibūdinamas kaip kalbos aktas, kuriuo implikuojama egzistencinė grėsmė tam tikram visuomenei ar valstybei vertingam objektui (teritorijai, suverenitetui, tapatybei ir pan.). Kartu su šiuo kalbos aktu yra siūlomos ypatingos, šiam objektui apsaugoti skirtos priemonės. Taigi sugrėsminimo procesas susideda iš kalbėtojo, auditorijos, referentinio objekto, grėsmės apibūdinimo ir ypatingų priemonių išskyrimo. Procesas, kurio metu tam tikras referentas perkeliamas į saugumo diskursą, ir yra vadinamas sugrėsminimu (saugumizacija). Taigi saugumo suvokimas priklauso nuo savęs ir savo aplinkos vertinimo, tai yra nuo idėjų apie supantį socialinį pasaulį ir nuo įvykusio kalbos akto, galima sakyti, įkūnijančio idėją ir paverčiančio ją apčiuopiamą grėsmę.

Tokia analizė verčia ginčyti tvirtinimą, kad tyrime pirmas atspirties taškas turi būti „realios grėsmės“ – materialūs veiksniai. Juo labiau kad nė viena teorija iki šiol nesugebėjo pateikti metodologijos, kaip vertinti objektyvų grėsmių pavojingumą. Net ir toks veiksmas, kai sieną pervažiuoja kitos šalies tankai, ne visada automatiškai traktuojamas kaip priešiškas veiksmas: „Ar tarybiniai tankai, įvažiuavę į Čekoslovakiją 1968 m., buvo ‘priešiški’? Akivaizdu, kad ir tada, ir dabar rastųsi nemažai žmonių, skirtingai atsakančių į šį klausimą, ir atitinkamai linkstančių aprašyti Varšuvos pakto šalių intervenciją arba kaip ‘brolišką pagalbą’, arba kaip Čekoslovakijos nacionalinio suvereniteto užgniaužimą.“⁴⁹

Bandant suvokti, kaip susiję idėjos ir materialumas, reikia kalbėti apie netiesioginį idėjų poveikį. Idėjos suformuluoja sąlygas veikti, tad konstruktyvistai nesiims konceptualizuoti priežastinio idėjų ryšio. Idėjos apibrėžia tai, kas svarbu veikėjams, suteikia prasmę mate-

⁴⁸ Морозов, p. 213.

⁴⁹ Ten pat, p. 223.

rialiems veiksniams ir formuoja veikėjų nuostatas bei preferencijas. Savo ruožtu materialios sąlygos lieka svarbi analizės prielaida: iki dantų apsiginklavęs kaimynas ir nevaldomi imigracijos srautai arba globalus klimato atšilimas ir miesto tarša yra skirtingo masto problemos. Dėl to nesiginčijama ir to nėra nepaisoma. Tačiau saugumo politikoje svarbiausia, ką su šiomis sąlygomis, vartodamas kalbos kategorijas ir visuomenėje egzistuojančias reprezentacijas, padaro sugrėsminimo aktą atliekantis veikėjas. Taigi, analizuodama problemos virsmą saugumo problema ir grėsmių radimąsi, sugrėsminimo teorija siekia suprasti objektyvių grėsmių ir praktinės politikos santykį ir sąveiką⁵⁰.

2.3. Tarptautinės normos kaip veikėjo ir struktūros sąveikos rezultatas

Veikėjo ir struktūros problema kyla iš dviejų paprastų teorinių pastebėjimų, pirma, kad socialiniame pasaulyje yra tikslo siekiantys veikėjai, kurių veikimas reprodukuoja ir keičia jų gyvenamą visuomenę, antra, kad visuomenėje yra sąlygų, kurios riboja ir struktūruoja veikimą⁵¹. Bendra metateorinė socialinio konstruktyvizmo nuostata yra ta, kad veikėjai ir socialinės struktūros yra abipusiškai susiję per socialines sąveikas (jas P. Bergeris ir T. Luckmannas traktuotų kaip internalizacijos ir objektyvacijos procesą). Per socialines sąveikas, kaip buvo parodyta pirmame šio skyriaus poskyryje, daromos ko-

⁵⁰ Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad konstruktyvistinėse formuluotėse retai yra išlaikomas idėjų ir materialių veiksnių analizės balansas. Pavyzdžiui, ta pati sugrėsminimo tradicija retai bando ieškoti materialių paaiškinimų, kodėl pakito grėsminančių veikėjų nuostatos. Dažniausiai akcentuojami idėjiniai veiksniai, nes remiamasi prielaida, kad galiausiai būtent idėjos lemia, jog dėl tam tikro gebėjimų pasiskirstymo netolygumo kyla tam tikri reiškiniai (pvz., prievartiniai konfliktai) – žr. Sorensen G., „The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR“, *European Journal of International Relations* 14 (1), 2008, p. 10.

⁵¹ Žr. Wendt A., „The Agent – Structure Problem in International Relations“, *International Organization* 41 (2), 1987, p. 337–338; apie veikėjo struktūros santykio analizės diskusijas taip pat žr. Jakniūnaitė, 2007, p. 46–49.

lektyvinės reprezentacijos, per jas veikėjai kuria intersubjektyvias reikšmes, reprezentuojančias veikėjus ir padarančias jų veiksmus prasmingus.

Problema kyla siekiant nusakyti struktūrų, ribojančių žmogų ir socialinį veikimą, santykį su individualaus veikėjo laisve. Kitaip tariant, padarius prielaidą, kad yra abipusis veikėjo ir struktūros ryšys, nuolat tenka svarstyti ir persvarstyti garsųjį klausimą, kiek struktūros lemia veikėjų elgesį ir kiek veikėjai geba savo veiksmais keisti struktūras. Kaip šis klausimas sprendžiamas analizuojant tarptautinius santykius?

Nacionalinio intereso sąvokos reikšmės konstravimo analizė atskleidė, kaip, formuluojant konkrečią sąvoką, jos reikšmės yra pasirenkamos iš esamų reikšmių lauko. Tai reiškia, kad tokioje analizėje struktūriniai apribojimai laikomi daugiau ar mažiau pastoviais ir analizuojamos veikėjų galimybės tomis sąlygomis teikti savas vienu ar kitu sąvokų interpretacijas. Wendtinė anarchijos interpretacija irgi parodo, kaip tam tikra anarchijos samprata tarptautiniuose santykiuose kuria ir bendradarbiavimo, ir konkuravimo, ir priešiškumo sąlygas, kurios daro įtaką tolesnei veikėjų sąveikai. Taigi A. Wendtas irgi pastebi struktūrinančią anarchijos galią. Tačiau kitaip nei neo-realistinė struktūrinė teorija, kuri valstybėms nepalieka agento vaidmens, A. Wendtas ypač pabrėžia veikėjų (šiuo atveju valstybių) vaidmenį formuojant savo pačių veiklos struktūrinius apribojimus. Taigi pripažįstama, kad anarchijos reikšmė formuojasi valstybių sąveikos procese (žr. pirmąjį poskyrį) – „anarchija yra tai, ką valstybės iš jos padaro“, tačiau lygiai taip pat pripažįstama ribojanti (ir leidžianti) pačių veikėjų susikurtų reikšmių galia, apibūdinama kaip struktūra.

Tokia abipusė veikėjo ir struktūros sąveika ypač ryški analizuojant tarptautinių normų radimąsi, įsitvirtinimą ir poveikį. Akivaizdu, kad daugumą tarptautinių institucijų ir tarptautinio gyvenimo normų sukūrė ir kuria, arba bent dalyvauja kuriant, valstybės (taip, pavyzdžiui, buvo sukurtos ir įtvirtintos žmogaus teisių, kovos su apartheidu ar

branduolinio ginklo neplatrinimo normos⁵²). Kita vertus, įsitvirtinusi norma socializuoja tiek ją kūrusias, tiek kitas valstybes ir kaip tarptautinė norma daro įtaką valstybėms net ir tuo atveju, kai jos bando šios normos nesilaikyti ar nepaisyti. Taigi ir pačios valstybės, tiek laikydamosi, tiek nesilaikydamos normos, vėl formuoja ir performuoja ir pačios normos turinį, ir ją palaikančias institucijas, ir save pačias.

Kathryn Sikkink ir Martha Finnemore atkreipia dėmesį į normos gyvavimo ciklą – kiekvienoje jo stadijoje veikia skirtingos jėgos⁵³. Pirmiausia, normos atsiradimo metu ypač svarbūs yra normų „vadybininkai“ (angl. *entrepreneurs*), turintys interesą sukurti normą. Antroje – normos priėmimo – stadijoje vyksta institucionalizacijos ir socializacijos procesas. Jis daro įtaką valstybės tapatybei, nes kaip tarptautinės bendruomenės (ar visuomenės) narė ji priversta laikytis tam tikrų tarptautinio gyvenimo normų. Pagaliau trečiojoje – internalizacijos – stadijoje dėl normos jau nebevyksta atkaklūs politiniai ginčai ir ji priimama tiesiog kaip duotybė.

Kaip toks ciklas veikia, parodo N. Tannenwald, analizuodama normos nenaudoti branduolinio ginklo („branduolinio tabu“) formavimąsi⁵⁴. Ji aptinka mažų mažiausiai dvi anomalijas, kurių negali paaiškinti atgrasymo ir atsakomojo smūgio prielaida besiremianti realistine teorija. Pirmiausia, neįmanoma nepastebėti, kad branduolinis ginklas nebuvo naudojamas ten, kur nebuvo visiškai jokios branduolinio atsako grėsmės, pavyzdžiui, Vietname ar Folklandų karo metu. Antroji anomalija yra priešinga: branduolinio ginklo neturinčios valstybės yra atakavusios branduolinį ginklą turinčias valstybes, pa-

⁵² Sikkink K., „Human Rights, Principles Issue-Networks, and Sovereignty in Latin America“, *International Organization* 47 (3), 1993, p. 411–441; Tannenwald N., „The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use“, *International Organization* 53 (3), 1999, p. 433–468; Klotz A., „Norms Reconstituting Interests: Global Racial Equality and US Sanctions Against South Africa“, *International Organization*, 49 (3), 1995, p. 451–478.

⁵³ Finnemore M., Sikkink K., „International Norm Dynamics and Political Change“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 887–917.

⁵⁴ Tannenwald, 1999.

vyzdžiui, Argentina Didžiąją Britaniją 1982 m., o ši nė nemanė tokį ginklą panaudoti.

N. Tannenwald šias anomalijas aiškina „tabu“ naudoti branduolinią ginklą egzistavimu. Branduolinis ginklas yra delegitimuotas kaip kariavimo priemonė. Po Antrojo pasaulinio karo jis nė karto nebuvo panaudotas, nes tai draudė tarptautinė norma. Tyrėja šiai savo tezei įrodyti ir pademonstruoti, kaip norma formavosi ir kaip dabar veikia, analizavo JAV sprendimų priėmėjų diskusijas (oficialius dokumentus, atsiminimus, interviu) konfliktų metu (analizuoti Japonijos 1945 m., Korėjos 1953 m., Vietnamo ir Irako 1991 m. karo atvejai). Analizuojant medžiagą ieškota, viena vertus, tiesioginių nuorodų į tabu, pavyzdžiui, teiginių, kad „mes tiesiog taip nedarome“, kita vertus, normą bandyta identifikuoti ir kiek aukštesniu lygmeniu, kur ji jau yra tapusi duotybe ir nekvestionuojama sprendimo priėmimo prielaida.

Šiuo atveju net nesvarbu, ar veikėjai sutiktų su tuo, kad jie pakluso tam tikrai normai, daug svarbiau tai, kad sprendimo priėmėjai veikia taip, lyg branduolinio ginklo naudojimo tabu būtų. N. Tannenwald analizuoja normos susiformavimą, pradedant nuo jo panaudojimo 1945 m., karo su Japonija metu, kai jokio tabu nebuvo, tačiau egzistavo tradicijos įtvirtinta teisingo karo ir teisėtų karybos būdų samprata. Per Korėjos karą norma pradeda formotis ir jau veikia instrumentiškai (t. y. naudojami sąnaudų, efektyvumo, proporcingumo argumentai). Vietnamo karo metu ir dar akivaizdžiau Persijos įlankos krizės metu vis labiau ryškėja, kad norma daro esminį poveikį tarptautinių santykių praktikai. Po šaltojo karo branduolinio ginklo nenaudojimo norma tampa nekvestionuojama duotybė ir iš esmės įgyja tarptautinės teisės principo statusą⁵⁵. Korėjos karo metu branduolinis ginklas dar buvo vadinamas „nekonvenciniu“ ginklu, o 1991 m. jis jau tapo „masinio naikinimo ginklu“.

Taip N. Tannenwald parodo, kodėl tarptautinėje praktikoje branduolinis ginklas šiandien paprastai nebelaikomas net alternatyviu ginklu,

⁵⁵ Tannenwald, p. 437–442.

nors kai kurios valstybės vis dar, atrodo, negaili pastangų jį įsigyti⁵⁶. Tyrėja taip pat atkreipia dėmesį, kad normos formavimuisi didžiausią įtaką darė trys veiksniai: JAV viešoji nuomonė, pasaulio nuomonė (JAV kaip teisėto Vakarų aljanso lyderio statuso pripažinimas) ir sprendimo priėmėjų asmeniniai įsitikinimai, kaip paprastai elgiasi amerikiečiai ir civilizuotos tautos⁵⁷. Formuojantis normai svarbesnį vaidmenį vaidina veikėjai. Tačiau vėliau, vykstant socializacijos ir institucionalizacijos procesui, norma visuotinai pripažįstama ir tampa struktūrinančia galia. Taigi, analizuojant normos tapsmą, konkrečiau atskleidžiama veikėjo ir struktūros sąveika. Kartu tokia analizė parodo, kaip vienu metu galima analizuoti vieną elementą, tarkim, veikėją, kartu neužmirštant ir kito – jo veikimo konteksto ir jį ribojančių sąlygų.

Tarptautinius santykius tyrinėjantis konstruktyvistas privalo, atsižvelgdamas į nagrinėjamą problemą, bendrus konstruktyvizmo principus sukonkretinti, tai yra aiškiai nusakyti savo tyrimo nuostatas ir pasirinkti konkrečius tyrimo metodus. Antai, tirdama socialinį JAV nacionalinio intereso reikšmių konstravimą, J. Weldes atlieka valstybės reprezentacijų ir tapatybinių procesų analizę taikydama diskurso analizės metodus. Sugrėsminimo teorija, analizuodama saugumo problemų formulavimo procesą, siekia atskleisti veikėjų idėjų ir materialių jų veikimo pagrindų ryšį. Pasirinkus analitines sąvokas (kalbėtojas, auditorija, referentinis objektas ir pan.) bei metodą (kalbos aktų analizė), formuluojama analizės schema ir kuriamas konkretaus tyrimo planas, dizainas. Jis leidžia identifikuoti galimus kelti klausimus, relevantiškus duomenis ir jų analizės būdą. Atskleisdami abipusį veikimo ir struktūros ryšį, tarptautinių normų tyrinėtojai dažniausiai naudoja proceso analizę, bandydami identifikuoti laikui bėgant kintančias tiek veikėjo, tiek struktūros galias ir poveikį.

⁵⁶ Galima daryti prielaidą, kad šiuo metu kai kurių valstybių noras turėti branduolinį ginklą susijęs ne tiek su galimybe panaudoti patį ginklą, kiek su savo statuso globalioje politikoje įtvirtinimu (pvz., Kinija, Rusija, galbūt Iranas).

⁵⁷ Ibid., p. 446.

Išvados

Taigi, kaip analizuoti tarptautinius santykius konstruktyvistiškai? Pirmiausia, tai reiškia suvokti, kad konstruktyvizmas nėra tokia pati tarptautinių santykių teorija kaip, pavyzdžiui, realizmas, anglų mokykla ar įvairūs liberalizmo variantai. Priešinti realizmą ir konstruktyvizmą nėra labai prasminga, kaip nėra prasminga lyginti augalus su gyvūnais. Konstruktyvizmas yra labiau „socialinių santykių analizės būdas“. Todėl ir sakoma, kad kiekvienas turi susikurti savo konstruktyvizmą tarptautinių santykių disciplinoje.

Kaip teigia vienas iš konstruktyvizmo pradininkų tarptautinių santykių disciplinoje Nicholas Onufas, „[k]onstruktyvizmas yra tai, ką iš jo padarė mokslininkai, pirma, identifikuodami save kaip konstruktyvistus, tada savo darbuose suformuluodami teiginius, kurie, jų nuomone, neatsiejami nuo konstruktyvizmo, ir pagaliau pripažindami, bent jau netiesiogiai, pagrindines sutampančių teiginių išvadas. Tiek, kiek pasiskelbusieji konstruktyvistais formuluoja nesuderinamus teiginius, jie padarė iš konstruktyvizmo painiavą“⁵⁸. Paskutinė pastaba leidžia atkreipti dėmesį ir į pačios teorijos struktūrinančią galią – jos pačios reprezentacijos sukuria jos supratimo, taikymo ir vertinimo ribas. Bet tyrėjui konstruktyvistui tai neturėtų būti kliūtis, o tiesiog dar viena paskata suvokti, kaip konstruojami tarptautiniai santykiai ir kokią teoriją apie juos ir kaip konstruoja patys konstruktyvistai.

Antra, tarptautinių santykių konstruktyvistinė analizė verčia tyrinėtoją užimti konkrečią poziciją mažų mažiausiai trimis klausimais: 1) kokie yra socialinių reiškinių analizės principai ir metodai, 2) koks yra idėjų ir materialių veiksnių santykis ir 3) koks yra veikėjo ir struktūros ryšys.

Trečia, tyrinėtojai skatinami nebijoti metodologinių eksperimentų. Konstruktyvizmui būdingas metodologinis pliuralizmas, o jau tai-

⁵⁸ Onuf N. G., „The Politics of Constructivism“, Fierke K. M., Jorgensen K. E., (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 245.

kytų metodų paletė įvairi – iš jų galima paminėti įvairius diskurso analizės variantus, kalbos aktų analizę, proceso analizę.

Pagaliau, ketvirta, konstruktyvistinis tyrimas yra neatsiejamas nuo pripažinimo, kad tyrimo dizainas yra glaudžiai susijęs su tiriamą problema. Vis dėlto užsidėjus konstruktyvistinius „akinius“ paprasčiau pirmiausia klausiami, kaip konstruojami tarptautiniai santykiai ir kaip jų tyrimo būdas leidžia suprasti ir socialinių reikšmių konstravimo, ir šio proceso pažinimo principus.

LITERATŪRA

Adler E., „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics“, *European Journal of International Relations* 3 (3), 1997, p. 319–363.

Adler E., „Constructivism and International Relations“, Carlsnaes W., Risse T., Simmons B. A. (eds.), *Handbook of International Relations*, London: Sage, 2002, p. 95–118.

Berger P. L., Luckmann T., *Socialinis tikrovės konstravimas*, Vilnius: Pradai, 1999.

Brown C., Ainley K., *Understanding International Relations* (4th ed.), New York: Palgrave Macmillan, 2009.

Buzan B., Wæver O., Wilde J. D., *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, 1998.

Fierke K. M., „Critical Methodology and Constructivism“, Fierke K. M., Jørgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 115–135.

Finnemore M., Sikkink K., „International Norm Dynamics and Political Change“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 887–917.

Glaserfeld E., *An Exposition of Constructivism: Why Some Like It Radical*, University of Massachusetts, 1989, <<http://www.oikos.org/constructivism.htm>>, 2009 10 19.

Hopf T., „The Promise of Constructivism in International Relations Theory“, *International Security* 23 (1), 1998, p. 171–200.

Jackson R. J., Sørensen G., *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Jakniūnaitė D., „Alexanderio Wendt'o iššūkis tarptautinių santykių teorijai“, *Politologija* 40 (4), 2005, p. 79–87.

Jakniūnaitė D., „Constructivist Tradition in Lithuanian International Relations Discipline?“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2005*, Vilnius, 2006, p. 183–199.

Jakniūnaitė D., *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

Janeliūnas T., „Gegužės 9-osios problema saugumizavimo teorijos ir komunikacinio saugumo požiūriu“, *Politologija* 2, 2005, p. 3–30.

Jorgensen K. E., „Four Levels and a Discipline“, Fierke K. M., Jorgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 36–75.

Jurgelevičiūtė D., „Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2007, p. 241–259.

Keohane R. O., „International Institutions: Two Approaches“, *International Studies Quarterly* 32 (4), 1988, p. 379–396.

Klotz A., „Norms Reconstituting Interests: Global Racial Equality and US Sanctions Against South Africa“, *International Organization* 49 (3), 1995, p. 451–478.

Kratochwil F., „Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study“, Fierke K. M., Jorgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M.E. Sharpe, 2001, p. 13–35.

Miniotaitė G., „Baltic States: In Search of Security and Identity“, *COPRI Working Paper*, 2001.

Miniotaitė G., „Convergent Geography and Divergent Identities: A Decade of Transformation in the Baltic States“, *Cambridge Review of International Affairs* 16 (2), 2003, p. 209–222.

Miniotaitė G., „Lithuania’s security: Dynamics of perceptions and policy“, Jansson R. (ed.), *Hard and Soft Security in the Baltic Sea*, Stockholm: Olof Palme International Center, 1998, p. 89–100.

Miniotaitė G., Jakniūnaitė D., „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 3, 2001, p. 21–43.

Nekrašas E., „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“, *Politologija* 1, 2010, p. 76–97.

Nekrašas E., *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei bei postmodernybei*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Onuf N. G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, 1989.

Onuf N. G., „The Politics of Constructivism“, Fierke K. M., Jorgensen K. E. (eds.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, New York and London: M. E. Sharpe, 2001, p. 236–254.

Peterson S. et al., *Teaching and Research Practices, Views on the Discipline, and Policy Attitudes of International Relations Faculty at U.S. Colleges and Universities*, Williamsburg: College of William and Mary, 2005, <<http://mjtier.people.wm.edu/intlpolitics/teaching/surveyreport.pdf>>, 2009 10 12.

Price R., Reus-Smit C., „Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism“, *European Journal of International Relations* 4 (3), 1998, p. 259–294.

Ruggie J. G., „What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 855–885.

Sikkink K., „Human Rights, Principles Issue-Networks, and Sovereignty in Latin America“, *International Organisation* 47 (3), 1993, p. 411–441.

Sorensen G., „The Case for Combining Material Forces and Ideas in the Study of IR“, *European Journal of International Relations* 14 (1), 2008, p. 10.

Sterling-Folker J., „Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing, or Rereading“, *International Studies Review* 4 (1), 2002, p. 73–97.

Tannenwald N., „Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda“, *Journal of Cold War Studies* 7 (2), 2005, p. 13–42.

Tannenwald N., „The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use“, *International Organization* 53 (3), 1999, p. 433–468.

Wæver O., „Figures of International Thought: Introducing Persons Instead of Paradigm“, Neumann I. B., Wæver O. (eds.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, London and New York: Routledge, 1997, p. 1–40.

Wæver O., „Securitization and Desecuritization“, Lipschutz R. D. (ed.), *On security*, Columbia University Press, 1995, p. 46–86.

Weldes J., „Constructing national interests“, *European Journal of International Relations* 2 (3), 1996, p. 275–318.

Weldes J., *Constructing national interests: the United States and the Cuban missile crisis*, University of Minnesota Press, 1999.

Wendt A., „The Agent – Structure Problem in International Relations“, *International Organization* 41 (2), 1987, p. 335–370.

Wendt A., „Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization* 46 (2), 1992, p. 391–425.

Wendt A., „Constructing International Politics“, *International Security* 20 (1), 1995, p. 71–81.

Wendt A., *Social theory of international politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999 (vertimas į lietuvių k.: Wendt A., *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005).

Морозов В., *Россия и другие: Идентичность и границы политического сообщества*, Москва: Новое литературное обозрение, 2009.

*SUMMARY**HOW TO DO RESEARCH IN INTERNATIONAL RELATIONS 'CONSTRUCTIVELY': ANALYSIS OF THE MAIN PHILOSOPHICAL ASSUMPTIONS AND THEORETICAL PRINCIPLES*

One of the biggest critiques for the constructivism in international relations discipline is the accusations of abstractiveness and having little substantive to say when talking about world politics. The article asserts that constructivism is not the typical theory of international relations or foreign policy analysis. Constructivism in the discipline is what every constructivist researcher makes of it, using a few fundamental statements about the analysis of social reality. In order to show how the constructivist international relations researchers apply the fundamental principles of the constructivist analysis of social reality to form their models of analysis, firstly, the article explains the metatheoretical assumptions of constructivism and the main problems that emerge trying to apply them in empirical research.

The word constructivism is used on many different levels of thought, so the classification provided by Jorgensen is used. He talks about philosophical, metatheoretical, theoretical and empirical constructivisms. Using Ze'ev's categorization of philosophical positions on epistemological and ontological questions, it was shown that mostly constructivist researchers tend to go under the label of constructivist idealism, according to which the actor has both the epistemological and ontological influence on the world. Metatheoretical constructivism is best represented by Berger and Luckmann's book *The Social Construction of Reality* and its main thesis that the society is the constant process of externalisation, objectivisation and internalisation.

Secondly, through three fundamental statements of metatheoretical constructivism (on intersubjective construction of meanings, relationship of ideas and materiality, and mutual constitutive relation of structure and agency) it is demonstrated how they are transformed and applied in more particular theoretical and empirical works of international relation discipline. The analysis of social construction of meaning is presented through the research on the representations of US national interests during the Cold war. The securitization theory demonstrates how the analysis of the formulation of the security problems allows combining the ideal and the material factors of the state agency into one theoretical model. The mutuality of structure and agency is demonstrated through the international norm research.

In the end several recommendations are provided on the main principles of constructivist research in international relations. It is recommended, first, not to be afraid of methodological and theoretical experiments, second, to realize that the constructivist methodological positions is best defined as methodological pluralism, third, to remember that the constructivist research design is inseparable from the researched problem and the understanding of the social world.